

Νίτσε δὲν ἦταν καὶ τόσο πολὺ. Στὸν ἄνθρωπο, ποὺ ἦταν τὸ μεγαλύτερο γεγονὸς τῆς ζωῆς του, δὲν ἔδωσε παρὰ τέσσερα χρόνια. Ὁ Κύριος τῆς νέας αἰωνιότητος, τὰ γῆινα μέτρα του τὰ ἔκανε πολὺ κοντά.

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ

Σ ΤΟ βιβλίο του «ΓΛΥΚΟΧΑΡΑΜΑΤΑ» περιέχει ὑπὸ τὸν τίτλο «τὰ νὰ θέλη κανένας νὰ ἔχη ἀντάξιους ἀνταγωνιστὲς» δικαίωση τοῦ χριστιανισμοῦ· κανένας ἀπ' τοὺς νεωτέρους συγγραφεῖς δὲν μπορεῖ νὰ τὸ φτάσῃ ἢ νὰ τὸ ξεπεράσῃ.

Ἴσως γράφηκε στὴν ἀρχὴ γιὰ τὴ Γαλλία, ὡς ἀμοιβὴ γιὰ τὴν πνευματικὴ ἱκανοποίηση, ποὺ ἔδωσε ἡ χώρα αὐτὴ στὸ στοχαστὴ Νίτσε καὶ γιὰ τὴν ὁποία δὲν εἶχε ποτὲ λόγους νὰ μετανοιώσῃ. Ὅποιος ὁμως ἀγαπᾷ τὴν ψυχολογία καὶ τὸ σκεπτικισμὸ ἐπιφανῶν Γάλλων, εἶναι ταυτοχρόνως ἀναγκασμένος ἀπὸ ἀπλὴ εὐλικρίνεια νὰ δεχτῆ, ὅτι καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς Γάλλοι, καὶ πολλὰκις οἱ ἴδιοι, ὑπῆρξαν χριστιανοί. Ὁ Νίτσε γράφει: « Δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσῃ κανένας, ὅτι οἱ Γάλλοι ὑπῆρξαν ὁ χριστιανικώτερος λαὸς τῆς γῆς — ὄχι πὼς ἡ πίστη τῶν μαζῶν ἦταν μεγαλύτερη ἐκεῖ ἀπὸ ἄλλοῦ, παρὰ διότι τὰ δυσκολώτατα χριστιανικὰ ιδεώδη ἔγιναν ἐκεῖ ἄνθρωποι καὶ δὲν ἔμειναν ἀπλῶς εἰκόνες, προσπάθειες, μισὰ δημιουργήματα». Κι ὕστερα ἀκολουθοῦν τὰ ὀνομαστὰ παραδείγματα τοῦ Πασκάλ, τῶν Οὐγενότων, τῶν Ἑσυχαστιῶν, τῶν Τραπιστιῶν, τῆς Port Royal.

Τοῦτο μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνουμε, ὅτι ὁ Νίτσε δὲν θὰ γινόταν πολέμιος τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὔτε θὰ εἶχε λόγο νὰ καλέσῃ μὲ ξόρκια τὸν Ἀντίχριστο ἢ νὰ τὸν ἐκπροσωπήσῃ, ἂν ἡ κατάσταση τῶν πραγμάτων ἦταν παντοῦ, ὅπως ἦταν στὴ Γαλλία.

Τί ζήτησε ὁ Νίτσε; Νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος Χριστιανὸς στὰ σοβαρά, κι ὄχι νὰ ἐξαντλῆ πρὸς τοῦτο ἄδικα τὶς δυνάμεις του. Ὅποιος δὲν πιστεύει πιά, πρέπει νὰ τὸ λέγῃ. Λαοί, ποὺ δὲν ἔδωσαν ποτὲ ἀληθινούς χριστιανούς καταντοῦν στὸ τέλος νὰ χάσουν ἀκόμα καὶ τὴ δύναμη νὰ ζοῦν μὲ εὐπρέπεια σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴ θρησκεία. Νὰ μὴν ἔλεγαν μόνο τίποτε καὶ νὰ γινόταν, αὐτὸ ποὺ εἶναι ἤδη — ἄθεοι λαοί, ἄνθρωποι χωρὶς Θεό! Αὐτὸ, κατὰ τὴ γνώμη του, προϋποθέτει θάρρος. Τὸν ἑαυτότου—ποιὸν

ἄλλον;—τὸν ὀνομάζει «ἐμεῖς οἱ ἀτρόμητοι». Ἐπὶ τὸν ἑαυτὸ του ζητᾷ «να σκέπτεται ἐπικινδύνως», καὶ μὲν αὐτὸ ἤθελε νὰ εἰπῆ χωρὶς Θεοῦ, μὲ ἠθικὴ τὴν ἀλήθεια.

Ἀλλὰ ὁ δέκατος ἑνατος αἰῶνας ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε γίνει ἄθεος ἥρεμα καὶ ἀθόρυβα μὲ τὴν ὑλιστικὴν του ἐπιστήμη· δὲν πίστευε ὅμως, πῶς μὲν αὐτὸ σκεπτόταν «ἐπικινδύνως». Ἐπιστήμονες καὶ φιλόσοφοι τότε δὲν συνήθιζαν νὰ ἀπαρνοῦνται ἐπισήμως τὸ χριστιανισμόν, γιατί ἐσωτερικὰ ποτὲ δὲν τὸν εἶχαν ἀληθινὰ νιώσει. Οἱ Γερμανοὶ ἦταν, πού εἶχαν προχωρήσει στὰ ἔσχατα ὡς πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν.

Τὸ Νίτσε τὸν διέκρινε κυρίως, ὅτι μισοῦσε ἀσφαλῶς πῶς πολὺ τὴν χλιαρότητα παρὰ τὴν πίστη. Τὸ θεωροῦσε αἰσχος νὰ ἀδιαφορῇ ὁ ἄνθρωπος γιὰ ἓνα ἀποφασιστικὸ γεγονός, τὸ Χριστιανισμόν, σὰν νὰ μπορούσε ἀπλούστατα νὰ τὸν σβῆσῃ, σὰν νὰ μὴν ὑπῆρχε ποτέ. Αὐτός, ἄνθρωπος βαθύς καὶ ἐνθουσιώδης, καταφρονοῦσε τοὺς συγχρόνους του ἄθεους ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς του. Δὲν ἤξαιραν τίποτε ἀπὸ τὴν πραγματικότητα· τὰ ἀνθρώπινα ἐνστικτὰ, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχε μία φορὰ ἀποχτήσῃ δύναμη ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἔμεναν τυλιγμένα στὸ σκοτάδι, ἕως ὅτου φάνηκε ὁ Νίτσε.

Γιὰ αὐτὸν τὸ πῶς σπουδαῖο ἦταν νὰ ἀποκαταστήσῃ στὸ ἀρχικὸ του μεγαλεῖο τὸν ἰδρυτὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐνῶ αὐτὸς θὰ ἔβανε τὰ θεμέλια τοῦ δικοῦ του. Ἡ νίκη τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου, ἐπῆλθε κατὰ τὴν γνώμη του μὲ τὰ ἐνστικτὰ τῶν ἀρρωστων καὶ τῶν ἀδυνάτων—κακὰ ἐνστικτὰ, ἂν τὸν πιστέψουμε· ὅμως ἂν καὶ ἦταν ἐχθρικά πρὸς τὴν ζωὴν, μόλα ταῦτα τὴν ὑπέταξαν.

Πῶς συνέβη αὐτό; Ἐγένετο «μια ἐπανάσταση δούλων στὴν ἠθικὴ». Θύματά της ἦταν οἱ ἰσχυροί, οἱ μεγάλοι, οἱ ὑπερήφανοι. Τὸ βιβλίον του, ἡ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ, μᾶς δίδει μιὰ ὑπέροχη εἰκόνα τοῦ πράγματος. Εἶναι βιβλίον μὲ ὑψηλὰ σκέψεις, ἀκαταμάχητο. Τεχνικώτερη ἀνατομία, σκληρότερη ἀποκάλυψη, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχη.

Μόνον πού δὲν ἐξηγεῖται οὔτε καὶ θίγεται τὸ θαῦμα, μὲ τὸ ὁποῖον ἡ νίκη τῆς ἀδυναμίας μπόρεσε ὄχι μόνον νὰ ἐπιζήσῃ ἐπὶ δύο χιλιάδες χρόνια, ἀλλὰ καὶ νὰ δώσῃ ἔργα πνευματικὰ ἰσχυρότερα ἀπὸ τὰ τῶν προηγουμένων ἱστορικῶν περιόδων. Κι ἓνα ἄλλο ζήτημα: ἀφοῦ νίκησαν οἱ ἀρρωστοὶ καὶ οἱ ἀδύνατοι, ἦταν πράγματι αὐτοὶ ἀρρωστοὶ καὶ ἀδύνατοι; Οἱ λεγόμενοι ἰσχυροί,

πού χάθηκαν ἢ ἀναμορφώθηκαν, πρέπει νὰ τοὺς ἔλειπε κάτι οὐσιώδες, γιὰ νὰ διατηρηθοῦν. Ἡ φύση, τῆς ὁποίας ὁπαδὸς εἶναι κατ' ἀρχὴν ὁ Νίτσε, προσφέρει ἀρκετὰ παραδείγματα, ἀλλὰ ὁ Νίτσε τὰ παράβλεψε.

Ἐν τούτοις εἰσήγαγε στὴν πρὸ προοδευτικῆ σκέψη, δυὸ πράγματα, τὴ Χριστιανικὴ ἠθικὴ καὶ τὴν πίστη στὸ Θεό· ἕως τὴν ἐποχὴ του, πρὸ πάντων στὴ Γερμανία, φαινόταν πὼς πῆγαιναν νὰ σβήσουν, χωρὶς κανέναν νὰ διαμαρτυρηθῆ. Ἐκεῖνος μόνος, ἔξω τῆς ἐκκλησίας, ἔθεσε τὰ ζητήματα περὶ Θεοῦ καὶ ἠθικῆς στὴν πρώτη γραμμῆ. Τὰ ἐπανέφερε στὶς γενεές τῶν νέων, εἴτε οἱ νέοι τὸν ἀκολουθοῦσαν, εἴτε ἦταν ἀντίθετοι.

Λησμονοῦμε σήμερα, ὅτι οἱ ἠθικὲς ἐννοίαι ἦταν κάποτε κενὰ σύμβολα, γεννήματα τῆς ἀνίας. Ὁ Νίτσε τὰ ἔκαμε ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντα. Εἴτε ἀπὸ σκοποῦ, εἴτε ὄχι, κατώρθωσε, ὥστε οἱ ἄνθρωποι νὰ αἰσθάνονται ἠθικὴ ἀγανάκτηση, χωρὶς νὰ ζημιώκωνται τὰ πνευματικὰ πρότυπα.

Πράγματι οἱ πνευματικώτεροι ἄνθρωποι τώρα εἶναι κείνοι, πού ἐξοργίζονται φοβερὰ γιὰ τὴν κτηνωδία καὶ τὴν ἀπιστία τῶν ἐξωτερικῶν γεγονότων. Τὴν ἀγαθὴ συναίσθηση πού τοὺς κάνει νὰ τὰ αἰσθάνονται, τὴν ὀφείλουν σ' ἓνα πρόσωπο—στὸ Νίτσε. Καὶ δὲν βαρύνει καὶ πολὺ στὴν ἄλλη πλάστιγγα, ἂν θέλοντας νὰ δώσῃ κατάφαση στὴ ζωὴ ἐπιδοκίμαζε καὶ ἐνεθάρρυνε τὴν κτηνώδη καὶ ἀπιστὴ μερίδα τῆς ἀνθρωπότητος. «Ἐπὶ τέλους»—εἶναι ἡ ἔκφραση πού τόσο πετυχημένα μεταχειριζόταν— ἐπὶ τέλους ἀντὶ νὰ ὑποτιμᾷ τὴν ἠθικὴ, τῆς ἔδινε ὑψηλότερη ἀξία».

Ὅμως, ὅταν ἦταν νέος, εἶχε γράψει ἐπίσης: «Δὲν μπορεῖ κανένας νὰ ἀσκῆ τὸ Χριστιανισμὸ *EN PASSANT*, ἢ ἐπειδὴ εἶναι τῆς μόδας». Καὶ «εἶχε ἰδῆ τὸ Θεὸ ἐν τῇ δόξῃ Αὐτοῦ ὅταν ἦταν δώδεκα ἐτῶν». Πρέπει κανεὶς νὰ ἔχη αἰσθανθῆ τὴ μακαριότητα τῆς πίστεως καὶ τοὺς τρόμους ἀπ' τὸ χαμὸ τῆς, καὶ ἴσως πρέπει νὰ ἔχη ἔλθῃ ἀπὸ τὸ πρεσβυτέριο τοῦ Roesken κοντὰ στὴ

Λειψία, γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ πού ἦταν καὶ ν' ἀφήσῃ
πίσω του αὐτὰ τὰ ἴχνη.

Η ΜΕΤΑΞΙΩΣΗ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

ΜΑΛΙΣΤΑ τὸ νὰ εἶναι κανένας ἀκόμη Χριστιανός, τὸ ἰωνόμαζε «ἄσεμνο». Ἐὰν τὸ θὰ εἶπῃ, νὰ καταδικάζῃς ἠθικῶς μιὰ

πνευματική κατάσταση, τὴν ὁποία ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου προφανῶς ἐξακολουθεῖ νὰ παράγῃ ἀδιαφορώντας γιὰ διαφωτισμὸ ἢ γιὰ ὑλιστικὴ ἐπιστήμη. Ἐρευνητὲς σὰν τὸ Pasteur, ἦταν πιστοί. Ὁ φυσικὸς Paul Langevin ἀγωνίζεται δημοσίᾳ γιὰ τὴν Χριστιανικὴν ἀξίαν σὲ μιὰ ἐποχὴ, ὅπου ἡ κτηνωδία καὶ ἡ ἀπιστία διακηρύττουν, ὅτι εἶναι ἀξίαι τῆς εἰδωλολατρίας, — ἐνῶ πράγματι εἶναι ἀναίσχυνη ἀθλιότης.

Ὁ Νίτσε συμμεριζόταν ἀσφαλῶς τὴν πρόληψιν τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνα, πού παραδόξως πίστευε, ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι κάτι τὸ ἀπόλυτον καὶ περίμενε ἀπ' αὐτὴν μεταφυσικὸ σύστημα. Ἔλεγε, ὅτι ἡ ἐπιστήμη περιγράφει μόνο, μὰ δὲν ἐρμηνεύει· ἀλλὰ αὐτὸ πού δὲν μπορούσε νὰ κάμῃ ἡ ἐπιστήμη, τὸ οἰκειοποιούταν ὁ φιλόσοφος. Σπάνια ἦταν ἐπιτυχὴς σὲ τέτοια διαβήματα καὶ μιὰ δυὸ φορές ὑπῆρξε ἀναμφιβόλως κωμικός.

Ἡ ὑπόθεσις πού ἐξέφερε γιὰ τὸ μελανὸ χρῶμα τοῦ δέρματος, τὸν ἔκαμε νὰ νομίσῃ, ὅτι εἶναι «τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα συχνῶν προσβολῶν λύσσας, πού ἐπισωρευτήκαν ἐπὶ χιλιετηρίδες». Ἦθελε νὰ εἰπῇ μ' αὐτό, ὅτι οἱ νοημονέστερες φυλὲς χλώμιαζαν ἀπ' τὸ φόβον τοὺς συχνότερα, ἐπειδὴ ἦταν ἔξυπνες, κι ἔτσι ἔμειναν χλωμὲς γιὰ πάντα. «Διότι ὁ βαθμὸς τοῦ φόβου εἶναι τὸ μέτρο τῆς εὐφυΐας». Ἡ ἀπόχρωση τοῦ δέρματος τοῦ χρησιμεύει ὡς ἀπόδειξις μὲ ἄλλες μαζί, ὅτι τὴ σκέψιν τὴν ἐπενόησαν οἱ δειλοί, ἀκόμη περισσότερο καὶ τὴν ἠθικὴν. Κάθε ἠθικὸς νόμος μεταβάλλεται ἀμέσως εἰς τὸν ἀντίθετό του, ἂν ἀντικαταστήσουμε τοὺς δειλοὺς μὲ τοὺς ἥρωες.

Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀμφισβητήσιμο καὶ δὲν ἐξηγεῖ τὴν πραγματικὴ πορεία τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Εἶναι ὅμως ἐσωτερικὴ ἐπιταγὴ ἐνὸς στοχαστῆ, γιὰ τὸν ὁποῖον εὐγενὴς καὶ ἀφοβος εἶναι συνώνυμα μὲ τὸ φιλαλήθης. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἀληθινὸς ὡς πρὸς τὴ ζωὴ, μόνο ὅταν τὴ δέχεται, ὅσο σκληρὴ κι ἂν εἶναι. Ἀκριβῶς ἡ σκληρότητά του κάνει τὸν εὐγενῆ ἀληθινὸν καὶ δὲν χρειάζονται περισσότερα λόγια ὡς πρὸς τοῦτο.

Ὁ Νίτσε λέγει, ὅτι ὁ μηδενισμὸς ὅλων τῶν θρησκευτῶν, πού δέχονται μέλλουσα ζωὴ, ἀντιστρατεύεται πρὸς τὴ ζωὴ καὶ πρὸ πάντων τὸ μαρτύριον, τὸ μέσον αὐτὸ τῶν ἀδυνάτων, γιὰ νὰ ἰκανοποιήσουν τὴν τάσιν πού τοὺς ὠθεῖ ν' ἀποχτήσουν δύναμιν.

Ἡ εὐκόλη ἀπάντηση τοῦ Νίτσε εἶναι, ὅτι τὸ νὰ εἶναι ἓνας σκληρὸς πρὸς τὴ φύση του, εἶναι τὸ ὠραιότερο τῶν μαρτυρίων. Χωρὶς Θεό, χωρὶς φίλους, μὲ τὴν τελεία μοναξιά, μὲ τὴ φτώχεια, μὲ τὴν ἀρρώστεια, μὲ τὸ νὰ ἀπαρνηθῆ προσωπικῶς τὸν κόσμον, τὸν ὁποῖον ὑπερασπίζεται καὶ τὸν ἐπαινεῖ μὲ τὴ σκέψη του μόνο: Ἐπιθυμία, κανένας ποτὲ δὲν ἔκαμε τὴ ζωὴ του μεγαλύτερο μαρτύριον ἀπὸ τὸ Νίτσε. Νὰ μπορούσαν μόνο οἱ ἄλλοι ἥρωες καὶ οἱ πραγματικοὶ κύριοι τοῦ κόσμου νὰ σχηματίσουν ἀμυδρὴν ἰδέαν τοῦ ἀλλόκοτου τούτου ἡρωϊσμοῦ, πού τόσα πολλὰ νίκησε ἔκτος ἀπ' τὸν ἑαυτό του μόνο!

«Τὸ καυχῶμαι, ὅτι κατάγομαι ἀπὸ προγόνους». Καὶ ὡς προγόνους του ἀναφέρει τὸν Πλάτωνα, ἀκόμα καὶ τὸν Ἰησοῦ. Τὸ Richard Wagner τὸν παραλείπει—ἐντελῶς ἄδικα, γιατί ποιὸς ἄνθρωπος ἦταν πλησιέστερος πρὸς αὐτὸν στὴ ζωὴ; Ἐκεῖνος βασανίστηκε ἀπὸ τὴν ἀφοσίωσίν του στὴ μουσική, καὶ ἔλαττήριό του ἦταν ἡ λύτρωση.

Αὐτὴ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο πρέπει νὰ νοηθῆ στὴν ἀνακατάταξιν τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν πού ἐπιχείρησε. Ὁ ἀναμορφωτὴς αὐτὸς τοῦ πολιτισμοῦ ἔδιωξε ρωμαντισμό, χριστιανικὴ θρησκεία, οἶκτο, λαχτάρα πρὸς λύτρωση καὶ σαρκικὸ καὶ οὐράνιο ἔρωτα. Ἀποφάσισε νὰ εἶναι καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὰ ἀντίθετα ἀπ' ὅλα αὐτά. Μέσα στὴν ἀσκητικὴν τοῦ αὐτοσυνείδηση, ἀν καὶ ὄχι ὡς τὰ τρισβαθὰ, ἦταν ἀφοβὸς καὶ σκληρὸς, μέγας δεσπότης τοῦ πνεύματος, δραστήριος καὶ ἐλεύθερος, «ὁ πλέον ἀνεξάρτητος ἄνθρωπος τῆς Εὐρώπης», ὑψωμένος πέρα ἀπὸ τὴν ἀρρώστειαν του, ἰσχυρὸς μὲ τὴ θέλησίν του γιὰ δύναμιν, βέβαιος ὅτι θὰ εἶναι αἰώνιος. Ὅλα αὐτὰ στηρίζονταν στὸ θεμέλιον τῶν ἀρετῶν του καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα στὴ φιλαλήθειάν του, «μία ἀπ' τὴς νεώτερες ἀρετῆς». «Παρατήρησε, ὅτι ἡ φιλαλήθεια δὲν ἀπαντᾶται οὔτε στὴς σωκρατικὰς, οὔτε στὴς χριστιανικὰς ἀρετῆς». Ἐπίτηδες διαγράφει τὴν εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ του, τὴ σπουδαιότητά του καὶ τὸ χαρακτῆρα του, ὅπως (κατὰ τὴ γνώμην του) τὸ εἶχε κάμει καὶ ὁ Γκαίτε. Ἀλλὰ ὁ Γκαίτε ἦταν προῖον φυσικῆς ἀνάπτυξης, δὲν ἦταν ἐγκεφαλικὸς· θὰ μπορούσε νὰ φτάσῃ στὴν τελειότητα καὶ ὅμως παρέλειψε νὰ εἶναι πέρα πέρα φιλαλήθης. Μόλα ταῦτα ἢ ἀπόφασίν του νὰ εἶναι πάντα φιλαλήθης, εἶναι ὄχι μόνο ἡρωϊκὴ, εἶναι ἀξιαγάπητη.

Ὁ Νίτσε εἶναι εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς πνευματικῆς του καλ-

λιέργειας, (ἢ ὁποία βαθμηδὸν ἔγινε τὸ ἴδιο τοῦ τὸ ἐγώ), ὅταν ἀπαριθμῆ τις ἀρετές του. «Τὶς τέσσερες σπουδαῖες: Νὰ εἶσαι φιλαλήθης πρὸς τὸν ἑαυτὸ σου καὶ σὲ ὅποιον ἀπ' τοὺς φίλους μας· γενναῖος ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ· μεγαλόψυχος πρὸς τοὺς νικημένους· εὐγενής πάντοτε — αὐτὲς εἶναι οἱ τέσσερες θεμελιώδεις ἀρετές».

Δυστυχῶς οἱ ἀρετές αὐτὲς δὲν εἶναι γιὰ τοὺς ἰσχυροὺς ἀνθρώπους γι' αὐτοὺς ποὺ ἀσυνείδητα καταφάσκουν τὴ ζωὴ, ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀναταραχὴ τῆς εἶναι κατάμαυρη καὶ ἡ συνείδησή της κατασκότεινη. Δὲν κάνουμε ὅμως ἐπιφυλάξεις, τὶς ὁποῖες ὁ Νίτσε, γεμᾶτος ἀπὸ μεγαλόψυχες ἀντιφάσεις, δὲν τὶς εἶχε ἤδη προβλέψει. Ἡξαιρε, «ποῦ πέφτουν ὄξω στοὺς λογαριασμοὺς οἱ πρὸ εὐγενικοὶ χαρακτῆρες».

«Τέλος δίνεις σὲ κάποιον τὸ καλύτερο ποὺ ἔχεις, τὸ θησαυρό σου· ἡ ἀγάπη δὲν ἔχει τίποτε περισσότερο νὰ δώσῃ. Μὰ αὐτὸς ποὺ τὸ δέχεται, δὲν τὸ βρίσκει τὸ καλύτερο ΓΙ' ΑΥΤΟΝ καὶ ἐπομένως τοῦ λείπει ἡ τελευταία πλήρης εὐγνωμοσύνη, ποὺ σ' αὐτὴν ὑπολόγιζε, αὐτὸς ποὺ ἔδωσε». Ποιὸς εἶναι ἐδῶ αὐτὸς ποὺ δίνει καὶ σὲ ποιὸν δίνει; Ἐὰν παραχωροῦμε ἐλεύθερα στὴν ἀχαλίνωτη ζωὴ, στοὺς ὑποτιθέμενους ἐξαιρετικούς, στοὺς λεγομένους ἰσχυροὺς, τὰ δικαιώματά τους, ποὺ ὅπως καὶ νάρθη, αὐτοὶ θὰ τ' ἀρπάξουν, τότε κάνουμε ἄχαρη σπατάλη. Ἄνθρωποι ὁποιασ βαθμίδας καὶ πρὸ πάντων ἀμφισβητήσιμης, θὰ προτιμήσουν ν' ἀπορρίψουν εἰλικρινῶς τὶς πατροπαράδοτες, δυσάρεστες, ἀπλῶς προσποιητὲς ἀρετές, παρὰ νὰ δεχτοῦν ἀπ' τὸ φιλόσοφο ἀρετές, ποὺ ἀνήκουν σ' αὐτὸν μόνο. Πόσοι θὰ δεχτοῦν τὰ λόγια του, ὅταν ἀρχίζῃ: «Ναί, τὴ βαρβαρότητα τὴ μισοῦμε· ὅλοι μας προτιμοῦμε νὰ καταστραφῇ ὁ ἄνθρωπος, παρὰ νὰ ὑποχωρήσῃ ἢ διαίσθησῃ!»; Τίποτε τέτοιο δὲ βλέπουμε. «Ὅλοι μας» — ποιοὶ εἶν' αὐτοί; Γιὰ τὸ Νίτσε μόνος ὁ πολιτισμὸς εἶναι κάτι ἀναπαλλοιγρῖωτο, τὸ μόνο ποὺ ἔχει σημασία. Γενικὰ οἱ ἄνθρωποι τὸν πούλησαν φτηνὰ καὶ προτιμοῦν νὰ ζοῦν βάρβαρη ζωὴ καλύτερα, παρὰ νὰ θυσιάστοῦν ὑπὲρ τῆς ἀνθρώπινης ἠθικῆς.

ΚΑΤΑΦΑΣΗ

ΕΙΧΕ καὶ αὐτὸς τὴν εὐθύνη του. Ὄταν ἦλθε ὁ καιρὸς νὰ ληφθῇ ἀπόφαση γιὰ τὶς «ἀξίες του», ἐψήφισε ὑπὲρ τοῦ πολέμου

—ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ πολέμου μὲ πολλὰ θύματα. «Τὰ τόσα βάρσανα ὄλων μαζί αὐτῶν τῶν ἀνθρωπάκηδων δὲ λογαριάζονται», διακήρυξε. Ἡ δυστυχία καὶ ἡ βαρβαρότητα μιᾶς ἡπείρου, πού ἐπακολούθησε τῇ σφαγῇ ἢ δέκα εἴκοσι ἑκατομμυρίων ψυχῶν,— ἅμα προστεθοῦν, δίδουν μηδέν. Ὁ Νίτσε πρόβλεψε, ὅτι θ' ἀρχίσει «περίοδος πολέμων»· ποτὲ δὲ σχημάτισε οὔτε καὶ τὴν παραμικρότερη ἰδέα γιὰ τὸ πρᾶγμα, οὔτε καὶ γιὰ τὸ ποιὸν τῶν ἀνθρώπων, πού ἀρχίζουν τοὺς πολέμους.

«Τὴν ἐποχὴ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας», διακήρυξε, «ἐποχὴ δηλαδή, ὅπου ὅποιοςδήποτε γίνεται κριτῆς ὁποιοῦ ἄλλου, ἀναγκάζεται νὰ ἀποκαταστήσω ΜΙΑ ΤΑΞΗ ΙΕΡΑΡΧΙΑΣ». Στὴν ἱεραρχία τῇ δικῇ του ὅμως, στὴν κορυφὴ εἶναι ἡ πνευματικὴ εὐγένεια· ἀλλὰ ὅσο γνησιώτερη εἶναι αὐτὴ ἡ τάξη, τόσο βεβαιότερο εἶναι ὅτι κατακαθίζει στὸ βυθό, ἐκεῖ ὅπου κυβερνᾷ τυραννικὰ ἡ βία.

Τώρα πού ἐγινε ἡ ἀνατροπὴ τῶν ἀξιῶν, αὐτὸ εἶναι εὐκόλο γὰ τὸ καταλάβει κανένας. Γιὰ κείνον δὲν ἦταν καὶ τόσο ἀπλό. Ἐπειδὴ ἔζησε σὲ εἰρηνικὴ ἐποχὴ, ἀηδιασμένος ἀπ' αὐτή, ἤθελε τοὺς «ἰσχυροὺς τοῦ ἄνδρες», τοὺς «μεγιστᾶνες του», γιὰ νὰ δοκιμαστοῦν στὸ στοιχεῖο τους. «Ὁ ἐπόμενος αἰῶνας θὰ ἰδῇ τὴ μάχη γιὰ τὴν ἡγεμονία τοῦ κόσμου», ἀνάγγειλε στοὺς συμπατριῶτες του, οἱ ὅποιοι ἔφραζαν τ' αὐτιά τους ἀκριβῶς σ' αὐτὴ τὴ φράση. Καλοπερνοῦσαν δὲ μὲ τὴν ἄκρα εἰρήνη, πού ὑπῆρχε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Κι ἐκεῖνοι, ὅπως κι αὐτός, δὲν εἶχαν καθόλου ἰδέα, τί θὰ εἶπῃ αὐτός ὁ πόλεμος, πού περάσαμε μεῖς, ἢ τί θὰ εἶπῃ ὁ πόλεμος ὁ σημερινός πού ἐξακολουθεῖ νὰ παρατείνεται ἐπ' ἀπειρον ὑπὸ τὴ μορφὴ τῆς εἰρήνης. Οἱ δικοὶ του ἰσχυροὶ ἄνδρες καὶ μεγιστᾶνες εἶναι γενναῖοι, ὅπως ἔδωσε τὸν ὄρισμό τους· πῶς μπορούσε νὰ φαντασθῇ, ὅτι θὰ γινόταν ἄνανδροι ἐκβιαστές, ὅπως ἐμεῖς τοὺς γνωρίσαμε;

Αὐτὸς εἶχε νὰ κάμῃ μὲ τὴν «αὐτοκρατορία τοῦ Bismarck» τὴ θεωροῦσε μάλιστα ὡς τὸ τέλος τοῦ Γερμανικοῦ πολιτισμοῦ· ποτὲ δὲν τοῦ γεννήθηκε ἡ ἀπορία, ἀπὸ ποῖο μέρος τοῦ κόσμου θὰ ἔβγαιναν αὐτοὶ οἱ ἰσχυροὶ ἄνδρες καὶ οἱ μεγιστᾶνες.

Ἐξ ἄλλου εἶχε μερικὲς ἀναμνήσεις τῶν ἀρχῶν τῆς νεωτέρας ἱστορίας—λανθασμένες ἀναμνήσεις—κι αὐτὲς τὸν ἔπεισαν νὰ νομίζει, ὅτι ἡ ἀβεβαιότητα τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς τιμῆς καὶ τῆς ζωῆς θὰ κατέληγαν στὴ διαίσθηση. «Σήμερα ζοῦμε σχετικῶς ὅλοι

μας σὲ παρὰ πολὺ μεγάλη ἀσφάλεια», λέγει, «ὥστε νὰ μπορούμε νὰ κρίνουμε ὀρθὰ τὴν κάθε ἀνθρώπινη φύση... Δὲν ἔχουμε πιά νὰ διαλέξουμε: νὰ μάθουμε ἢ νὰ χαθοῦμε!»

Δὲ γινόταν διαφορετικά, αὐτὴ ἦταν ἡ γνώμη του. Ἄν ζοῦσε ὅμως περισσότερο, θὰ ἄλλαζε γνώμη. Θὰ ἀνακάλυπτε τότε, ὅτι ἡ προσταγὴ «νὰ μάθουμε ἢ νὰ χαθοῦμε!», δὲν ἀποτεινόταν ποτὲ πρὸς αὐτόν. Ἡ πραγματικὴ προσταγὴ εἶναι, «Νὰ χαθῆς μαζί μ' ὅλους τοὺς ἄλλους!» Θὰ χαθῆς σὺ πρῶτος, μιὰ πού ἔμεῖς οἱ ἰσχυροὶ, οἱ μεγιστᾶνες, φοβούμαστε τὴ διαίσθησή σου. Ἐμεῖς οἱ ἰσχυροὶ καὶ οἱ μεγιστᾶνες ὅλα τὰ φοβούμαστε, περισσότερο ἀπ' ὅλα ὅμως τὴ διαίσθηση. Ὁ φόβος μας, ἐπὶ χιλιάδες χρόνια μᾶς ἀσπίρισε τὸ δέρμα καὶ μᾶς ξεθώριασε τὰ μαλλιά κι' ἔγιναν ξανθὰ, ὅπως τόσο ἔξυπνα τὸ ὑπώπτευες». Τέτοια γλῶσσα θὰ μεταχειριζόταν οἱ ἰσχυροὶ καὶ οἱ μεγιστᾶνες στὸ φιλόσοφό τους, ἂν ἔπεφτε στὰ χέρια τους σήμερα, καὶ τότε ἀλλοίμονό του!

Καὶ γιὰ νὰ πάρουμε τὸ χειρότερο, ἤθελε νὰ παραδώσει στὸ μαχαίρι τοῦ χειρουργοῦ «ὅλους ἐκείνους πού διέσπειραν ὑποψίες γιὰ τὴν ἀξία τῆς ζωῆς». Ὁ εὐνουχισμὸς εἶναι στοχασμὸς τοῦ ἀρρωστοῦ αὐτοῦ, πού πολὺ λίγο ἦταν ἄντρας. Θὰ ἔμενε κατάπληκτος βλέποντας, ποιὸς τὸν ἐκτελεῖ σήμερα καὶ σὲ ποιούς. Αὐτοὶ πού εὐνουχίστηκαν, εἶναι ἀπὸ φύση καὶ ἀπὸ πεποίθηση ἄντρες· ἐκεῖνοι ὅμως πού τοὺς εὐνουχίζουν εἶναι ἀνίκανα καθάρματα καὶ σωματικῶς καὶ ψυχικῶς.

Ὁ φιλόσοφος ζητοῦσε, ὁ γάμος νὰ γίνεται ὑπὸ ἰατρικὴν ἐπίβλεψιν. Ἄς μένει ἡσυχος. ΑΥΤΟΙ τὸ ἐπισπεύδουν.

Μιὰ του ἐπιταγὴ ἦταν: «Ἀπὸ τοὺς πολέμους πρέπει νὰ μάθουμε νὰ φέρνουμε τὸ θάνατο κοντὰ κοντὰ στὰ συμφέροντα, γιὰ τὰ ὁποῖα πολεμοῦμε· αὐτὸ μᾶς καθιστᾷ ἀξίους τιμῆς». Γιὰ ν' ἀναφέρουμε ἓνα ἀπ' τοὺς πολλούς, ἴσως ὁ Ζαχάρωφ, ὁ ἔμπορος τῶν ὄπλων καὶ τοῦ θανάτου, εἶναι ἀξίος σεβασμοῦ καὶ οἱ πολλοὶ αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ προκαλέσουν τὴν προσοχὴ τοῦ φιλοσόφου· τοὺς ἔβλεπε καθαρὰ καὶ στὴν ἐποχὴ του ἀκόμα. Κι ἔξακολουθεῖ μὲ ἀποφασιστικότητά: «Πρέπει νὰ μάθουμε νὰ θυσιάζουμε ΠΟΛΛΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ (εἶναι δικά του τὰ κεφαλαῖα) καὶ νὰ πάρουμε τὴν ὑπόθεσή μας ἀρκετὰ στὰ σοβαρά, ὥστε νὰ μὴν λυτούμαστε τὸ ἀνθρώπινο γένος». Ὅσο γι' αὐτὸ φροντίζουν τώρα. Ἄν δὲ ζητοῦσε τίποτε ἄλλο, δὲν θὰ εἶχε λόγους νὰ μένη δυσσαρεστημένος.

Σήμερα θὰ παραπονιόταν — ὄχι, κάτι περισσότερο, θὰ μισοῦσε καὶ θὰ περιφρονοῦσε ὅλη τὴ διαβολοσπορὰ τοῦ ὀλέθρου, πού αὐτὸς τὴν ἐξεκόλαψε, καὶ ὄλους, ὅσοι κατέφυγαν στὴ δική του αὐθεντία. Μιὰ ἀπ' τὶς τιμωρίες του θὰ ἦταν, ἂν μάθαινε, ποιὲς διάνοιες μνημονεύονται πλάϊ στὸ δικό του ὄνομα, ἐπειδὴ κι αὐτές, ὅπως κι ἐκεῖνος, ἐδίδαξαν τὴ βία. Ἡ ἀπλὴ γειτνίαση ἐνὸς Sorel ἐξευτελίζει τὸ Νίτσε, γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρω ἄλλους παρακάτω. Καὶ τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα, ἔπρεπε νὰ ἰδῆ τὸν τύπο τοῦ ἀνθρώπου, πού ἔβαλαν νὰ κατευθύνῃ τὴ βία — καὶ τὸν ἔβαλαν δυστυχῶς μὲ τὴ δική του τὴ βοήθεια. Ποτὲ δὲν θὰ ἔλπιζε, ὅτι θὰ ἔτρωγε τόσο πολὺ, ὥστε νὰ τοῦ ἔρχεται νὰ κἀνῃ ἐμετό. Θὰ τοῦ ἔφευγε ἡ περιέργεια νὰ ἰδῆ «τὴν αὐστηρὴ πειθαρχία», νὰ ἰδῆ «τὴ βία καὶ τὴν πονηριά». Τὸ «ξανθὸ του κτῆνος» θὰ τοῦ ἔστεκε στὸ λαιμό. Ποτέ, ἀλήθεια, δὲ γνώρισε καλὰ τὴν κράση του καὶ τὴν πρόστυχη φυσιογνωμία του. Γιὰ τὴν «κατάφασή του» δὲ θὰ ἔκανε λόγο. «Τὸ ἀνάστημα τοῦ ἀνθρώπου ὅσο πάει κι ἐλαττώνεται· αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ δύναμη εἶναι, πού μᾶς γεννάει τὴ σκέψη νὰ διαμορφώσουμε ἰσχυρότερη ράτσα» — ἐδῶ κι ἡ ἔκφρασή του ἀκόμα εἶναι ἀποτυχημένη, ὅπως εἶναι ἐπόμενο, ὅταν ἡ σκέψη εἶναι ἐσφαλμένη. «Ἡ ἐλάττιση» ὡς «δύναμη» ;

Δὲν θὰ τὸ ξανάλεγε, ὅτι τὸ «ἀνώτερον εἶδος» σκοπὸ του ἔχει τὸν ἑαυτό του μόνο, ὄχι τὴν καθοδήγηση καὶ ἀσφαλῶς οὔτε τὴν εὐημερία τῶν κατωτέρων εἰδῶν.

Φτάνει μόνο νὰ ρριχνε μιὰ ματιὰ στὸ «ἀνώτερον εἶδος» στὴν περίοδο πού ἀκολούθησε, γιὰ νὰ βεβαιωθῆ γιὰ «τὴ θέληση, τὴν εὐθύνη, τὴν αὐτοπεποίθηση, τὴν ἰκανότητα τοῦ καθορίζειν σκοπούς». Ὅλα αὐτὰ τὰ ὑποκρίνονται κυρίως ὑπηρετάκοι, HOMMES DE MAIN, χωρὶς κῦρος, χωρὶς ἀγαθὴ συνείδηση. Κανένας φυσικὰ δὲ γίνεται «Viking» «πειρατής», ἀπλῶς ἀπὸ δουλοπρέπεια. Ἐκτὸς τούτου ὁ στοχαστὴς δὲν πρέπει οὔτε νὰ ζηλεύῃ, οὔτε νὰ συνιστᾷ ἀκόμα καὶ τὸ Viking τῆς ἱστορίας, διότι ἡ ὑπαρξὴ του δὲν εἶχε νόημα, ἀφοῦ οὔτε ὠφέλιμη ἦταν, οὔτε ἀπόβλεπε στὸ κοινὸ συμφέρον. Ὁ πειρατὴς ἀφίνει πίσω του τόσα ἴχνη, ὅσα ἀφίνει καὶ ἡ καρὶνα τοῦ πλοίου του. Καὶ μένει τὸ ζήτημα, γιὰτὶ ὁ κατακτητὴς τῶν αἰώνων διάλεξε γιὰ τὶς ἀλλαγὸς του ἀνθρώπους, πού, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον, δὲν ἀφησαν κανένα ἴχνος πίσω τους.

Οἱ σκληρές του ιδέες τὸν ὠδήγησαν στὴν ἐξόντωση τοῦ ἀν-

θρώπου, για να μπορέσει έτσι να τον αντικαταστήσει «ο υπεράνθρωπος»· τοῦτο ἀποτελεῖ ἐπίγεια μεταφυσική — κάτι πού ταιριάζει στὸ Νίτσε, καὶ σ' αὐτὸν μόνο. Γιατί λοιπὸν νὰ χρησιμοποιήσῃ παραδείγματα, πού δὲν τὰ πῆρε οὔτε κι ἀπ' τὶς ὑψηλότερες βαθμίδες τῆς ἀνθρωπότητας ;

Τὰ παραδείγματα πού διαλέγει ὁ ἄνθρωπος, για νὰ ἀστερευθῆ, εἶναι ὁ καλύτερος δείκτης τῆς νοοτροπίας του, εἴτε ἔμφυτος εἶναι, εἴτε σχεδιασμένη, εἴτε ἰδιοτροπία, εἴτε τὸ φυσικό του. «Ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος εἶναι ἀνήθικος», ἰσχυρίζεται ὁ Νίτσε, πού ἀκριβῶς αὐτὸ δὲν ἦταν ὁ ἴδιος. «Ἡ ἱστορία πραγματεύεται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ γιὰ τοὺς κακοὺς ἐκείνους ἄνθρώπους, πού ἀργότερα ὠνομάστηκαν καλοί». Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἔτσι καὶ ὁ Νίτσε μπορούσε νὰ τὸ ξαίρη. Ὅμως, ἂν καὶ ἡ πνευματική του πατρίδα πλησίαζε πιὸ πολὺ στὴ Γαλλία παρὰ στὴν Ἰταλία, δὲν ἀνέφερε οὔτε μιὰ φορὰ τὸ βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας, τὸν Ἑρρίκο τὸ Τέταρτο. Αὐτός, αὐτὸς μόνο ὑπῆρξε ὁ ἡγεμόνας τῆς Ἀναγέννησης. Ἦταν μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Montaigne, ὁ ὁποῖος ἔβαλε τὴ σφραγίδα του ἀπὸ μακριὰ στὸ φιλόσοφο τῆς δύναμης. Ὁ Ἑρρίκος ὁ Τέταρτος ὅμως ἐνεργοῦσε σύμφωνα μὲ τὸ φυσικό του, ὅταν ἀκολουθοῦσε τὸ Montaigne. («Κάθε πράξη πέρα ἀπ' τὰ συνηθισμένα ὅρια ὑπόκειται σὲ κακὴ ἐρμηνεία καὶ τοῦτο τόσο μᾶλλον, ὅσο οἱ προτιμήσεις μας φτάνουν εὐκολώτερα κείνο πού εἶναι χαμηλά, παρὰ κείνο πού εἶναι ψηλά»). Καὶ τὸ καλύτερο μέσον γιὰ νὰ εἶναι κανεὶς ἡγεμόνας εἶναι : («Νὰ ἀκτινοβολῆ μὲ τὴ φιλανθρωπία του, μὲ τὴ φιλαλήθεια, μὲ τὴν πίστη, τὴ μετριοπάθεια καὶ πάνω ἀπ' ὅλα μὲ τὴ δικαιοσύνη—σπάνια αὐτά, ἄγνωστα, ἀχρείαστα, χαρακτηριστικά. Τὸ ἔργο του ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικὰ ἀπ' τὴν εὐνοία τοῦ λαοῦ του καὶ κανένα προτέρημα δὲν μπορεῖ νὰ κερδίσει τὴν εὐνοία τοῦ λαοῦ, ὅσο αὐτὰ τὰ προτερήματα, ἐπειδὴ τὰ θεωρεῖ ὡς τὰ πιὸ ὠφέλιμα: «NIHIL EST TAM POPULARE QUAM VERITAS»).

Τὰ τελευταῖα λόγια, πού μιλοῦν γιὰ τὴν καλωσύνη, τὰ δανείστηκε ἀπὸ τὸν Κικέρωνα, εἶναι τῆς ἀρχαίας σοφίας, εἰδωλολατρική ἀντίληψη τῆς δύναμης, πρὶν γίνει Χριστιανική. Ἡ κατάφαση τῆς ζωῆς μπορεῖ νὰ ἔχη ἐπίσης κι αὐτὸν τὸν τόνο καὶ εἶναι σημάδι διανοίας πού ταυτίζεται μὲ τὴν καρδιά. Ὁ Νίτσε ἐβεβήλωσε τὴν καρδιά του. Τὸ «Ναὶ» του εἶναι διαπεραστικό. Ἡ ἐπιτυχία δὲν εἶναι πῆχυς. Πρέπει νὰ μετροῦμε τὸν ἄνθρωπο μὲ

τὴν καρδιά του καὶ τὴν καλή του θέληση. Σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ Montaigne, L' ESTIMATION D' UN HOMME CONSISTE AU COEUR ET EN LA VOLONTÉ.

ΑΦΕΛΕΙΑ

ΑΠΟ Γάλλους σύγχρονους παρέλαβε τὸ χαρακτηρισμὸ μερικῶν δεκαετηρίδων ὡς ΠΑΡΑΚΜΗ· ἡ καταγωγή τῆς λέξης αὐτῆς εἶναι μέτρια. Ὁ Νίτσε ὁμως τὴ μεταχειρίστηκε σὲ πλατύτερη καὶ βαθύτερη σημασία, ἀπ' ὅτι θὰ περίμενε κανένας. Πρῶτα ἀπ' ὅλα ἀναγνώριζε ὡς ἀναγκαῖο στάδιο τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου τὴν κατάπτωση. «Τὸ φαινόμενο τῆς ΠΑΡΑΚΜΗΣ εἶναι τόσο ἀναγκαῖο, ὅσο καὶ ἡ γέννηση καὶ ἡ πρόοδος στὴ ζωὴ». Ἀναγκτοῦσε κατὰ τῶν «συστηματικῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ», διότι πιστεύουν ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχουν ὄροι, κοινωνικοὶ συνδυασμοί, ὑπὸ τοὺς ὁποίους νὰ παύσῃ ν' ἀναπτύσσεται ἡ διαφθορά, ἡ ἀρρώστεια, τὸ ἔγκλημα, ἡ πορνεία, ἡ ΔΥΣΤΥΧΙΑ... Μὰ αὐτὸ θὰ ἦταν σὰν νὰ καταδίκαζες τὴ ζωὴ», διακόπτει καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑποστηρίξη: «Μιὰ κοινωνία δὲν εἶναι στὸ χέρι της νὰ παραμένῃ νεαρή... Δὲν μπορεῖς νὰ καταργήσης τὰ γερατειὰ μὲ θεσμοὺς—οὔτε τὶς ἀρρώστειες. Οὔτε καὶ τὴ διαφθορά» ἐπιμένει, καὶ σ' αὐτὸ ἔχει δίκιο. Ἐν τούτοις οἱ θεσμοὶ καταγοῦν μερικὰ πράγματα, ὅπως ξαίρουμε σήμερα, καὶ ὅπως ἐκεῖνος δὲν ἤθελε νὰ τὸ προβλέψῃ. Εἶναι δυνατόν ἡ καλὴ διαρρύθμιση νὰ μειώσῃ τὸν ὄγκο τῆς ἀνθρώπινης δυστυχίας γιὰ περιορισμένο μόνο χρόνον, καὶ νὰ περιορίσῃ ἐκεῖνο μόνο τὸ μέρος τῆς δυστυχίας, πού ἐπιδέχεται διαρρύθμιση. Ἡ ἀντίρρηση ὁμως στοὺς σοσιαλιστικοὺς «θεσμοὺς» γίνεται ὑποπτος, μόλις μάθουμε, ὅτι ὁ ὁμιλητῆς δὲν θέλει κανέναν τρόπο, οὔτε ἓναν ἀπ' αὐτοὺς· σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη του «τὰ πολλὰ βάσανα τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν δίνουν ἀθροισμα μηδέν».

Μὲ τὴν «παρακμὴ» ἐννοεῖ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὴν ἀπαισιοδοξία· ποιὸς ὁμως δίνει μελανώτερη εἰκόνα τῆς μοίρας τοῦ ἀνθρώπου; Ὡς ἀνταγωνιστὲς του ὀνομάζει τὸν Schopenhauer, τὸν Bismarck, καὶ τὴν «Αὐτοκρατορία»—κακὸς συνδυασμὸς στοιχείων, πού τὸ ἓνα ἀγνοοῦσε τὸ ἄλλο. Ἄλλη μιὰ φορὰ παραλείπει τὸ Wagner, τὸν πρῶτον «ἀντίπαλό» του, αὐτὸν πού τὸν προπαίδευσε γιὰ κάθε

Μάνν: Ὁ Νίτσε

περαιτέρω μῖσος. Πράγματι συχαινόταν «τὴν Αὐτοκρατορία» τόσο περισσότερο, ὅσο καλύτερα τὴ γνόρισε, κι ὄχι λιγώτερο συχαινόταν τὸν ἀπαισιόδοξο φιλόσοφο ἢ μουσικὸ—κι ἀκριβῶς γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους.

Ἡ «Αὐτοκρατορία» ἐξοπλιζόταν μετέβαλε ἓνα ἔθνος, πὺ εἶχε δώσει φιλοσόφους, σὲ «ταραξία μὲ ἥρωϊκὰ φρονήματα». Αὐτὴ ἐνεθάρρυνε τὸν ἐθνικισμό. Ἐδῶ ὁ ἐθνικισμός, ἄς σημειώσουμε, παρουσιάζεται στὸ ἔργο τοῦ Νίτσε ὡς νόσος. «Τὴ νοσηρὴ ἀποξένωση πὺ ἔφερε ἡ τρέλα τοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ φέρη μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης» — αὐτὴ τὴν ὀνομάζει «πολιτικὴ τῆς κακῆς ὥρας». Ἐθνικισμός καὶ Αὐτοκρατορία — ἀπὸ τοὺς ὑπαινιγμούς του μποροῦμε νὰ καταλάβουμε, τὶ τὸ ἄσχημὸ εὑρίσκει κυρίως σ' αὐτὰ τὰ δυό: καθιστοῦν τὴ διάνοια νωθρὴ καὶ κάνουν τοὺς ἀνθρώπους ἄπληστους. Ἡ Μουσικὴ—ἡ ρωμαντικὴ, ὄχι ἡ «ρεαλιστικὴ» μουσικὴ—γι' αὐτὸν εἶναι τὸ ἴδιο, σάπια: ἐπικίνδυνος ἀπὸ ἀπληστία. Τὸ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετο πρὸς τὴν «παρακμὴ» εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ σαφῆς καὶ ἐλεύθερη σκέψη. Κατάπτωση εἶναι πᾶν ὅ,τι σκλαβώνει τὴν ἰδέα καὶ ἰδίως τὸ κράτος, πὺ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, ἀντὶ νὰ κοιτάζη τὸν πολιτισμό. Ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχουν ἄλλου εἴδους κρίτη, ὁ Νίτσε βγάνει τὴν ἀπόφαση, ὅτι «Πολιτισμός καὶ κράτος εἶναι ἐχθροί».

Σ' αὐτὸ ἐπὶ τέλους, ὁ Νίτσε εἶναι, πὺ ἔδωσε τὸ δικαίωμα σὲ μιὰ νέα γενεὰ λησμονημένη καὶ τὴν κατέστησε ἱκανὴ νὰ διακηρύξη τὴν ἀνεξαρτησία της, νὰ εἶναι ἐλεύθερη κι ὕστερα ἀπ' αὐτό, ἀκολουθήσαν νέα καὶ ἀνεξάρτητα κατορθώματα. Πρέπει ν' ἀκοῦμε μὲ μεγαλύτερη προσοχὴ αὐτὸν τὸ Νίτσε, παρὰ τὸ Νίτσε πὺ μιλάει διαφορετικὰ. Αὐτὲς εἶναι οἱ πραγματικὲς του γνώσεις, ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψης καὶ ἡ «σκληρὴ της δουλεία». Διότι ἡ ἄλλως τόσον ἐπιθυμητὴ σκληρότητα γίνεται βδελυρὴ, τὴ στιγμὴ πὺ μιὰ ὄχι πνευματικὴ δύναμη, τολμάει νὰ σκλαβώση τὴν ἰδέα.

Ἡ «Αὐτοκρατορία» — τὸ Reich πὺ γνόρισε — τοῦ φέρθηκε τοῦ ἴδιου εὐγενικά. Μὲ διαφόρους «θεσμούς» οἱ ὅποιοι στὸ κάτω κάτω παίζουν κάποιον ρόλο γιὰ τὴ δυστυχία ἢ τὴν εὐτυχία μας, τοῦ ἐπιβράδυνε τὴν πορεία, ἀν καὶ χωρὶς νὰ προσέχη, τὶ κάνει. Κάποια ἐθνικὴ πνευματικὴ κατάσταση, πὺ ἦταν ἐν μέρει ἴσως σφάλμα τῆς «Αὐτοκρατορίας», ἐπιβράδυνε τὴ μεγάλη του φήμη.

Κι ὁ ἀνυπόμονος ὑποψήφιος γιὰ τὴ μεγάλη φήμη δὲν μπορούσε νὰ τὸ χωνέψη. Ὅμως οὔτε καταδιώχθηκε, οὔτε τοῦ ἀπαγορεύτηκε νὰ γράφῃ, ἀκόμα καὶ κατὰ τῆς Αὐτοκρατορίας. Αὐτὸ εἶναι κάτι πὺν ἔκτοτε ἀνθίσει, ὅπως τὸ βλέπουμε καὶ τὸ νοιώθουμε μὲ χίλιους δυὸ τρόπους καὶ στὸ πνευματικὸ καὶ στὸ φυσικὸ ἐπίπεδο καὶ μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν «Αὐτοκρατορία», καὶ πὺν σὲ λίγο τίποτε δὲν θ' ἀφήσῃ ἀπ' ἔξω.

Οἱ νέοι, οἱ σημερινοὶ καὶ οἱ αὐριανοί, ἔχουν κάθε λόγο νὰ ἐπιστρέψουν στὸν «μέγαν δεσπότην τοῦ πνεύματος», ὁ ὁποῖος θεωροῦσε τὸ Βολταῖρο ὡς ἰσότημό του καὶ τοῦ ἔγραφε μιὰ ἀφιέρωση. Εὐχόμαι μόνο, οἱ νέοι του ἀναγνώστες νὰ διδαχθοῦν ἀπὸ κεῖνον τὸ πάθος τῆς διαίσθησης καὶ τίποτε ἄλλο. Τίποτε ἄλλο ἀπ' τὰ δικά του δὲν ἦταν τέλειο, γνησιώτατο προϊόν πείρας. Ὑπῆρξε παλαίμαχος ὑπηρέτης τοῦ λόγου, πὺν πολέμησε καὶ ὑπέφερε γιὰ τὸ λόγο. Ἐγνώρισε καλύτερα τὸν πόνον παρὰ τὴν νίκη.

Γεννιέται ἀκόμα τὸ ζήτημα, ποιὸς πράγματι θὰ ἦταν ὁ δικὸς του κηδεμόνας τοῦ μέλλοντος; Μίλησε γιὰ τὸν ἐργάτη· σήμερα αὐτὸ θὰ ἦταν καθαρὸς Μπολσεβικισμός. «Περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἐργάτη»—ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει ζήτημα, οὔτε δισταγμός. «Οἱ ἐργάτες πρέπει νὰ μάθουν καὶ νὰ αἰσθάνωνται, ὅπως οἱ στρατιῶτες. Μισθὸ, ἀποδοχὲς, ὄχι μεροκάματο! Καμμιά σχέση πληρωμῆς καὶ παραγωγῆς! Ἀλλὰ νὰ τοποθετῆς τὸ ἄτομο ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΤΟΥ, σὲ τέτοια θέση, ὥστε, ΝΑ ΑΠΟΔΙΔῆ ΤΟ ΜΕΓΙΣΤΟΝ, ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμή του».

Καὶ παρακάτω : « Μιὰ μέρα οἱ ἐργάτες πρέπει νὰ ζοῦν, ὅπως ζοῦν σήμερα οἱ ἄστοι—ἀλλὰ ΥΠΕΡΑΝΩ ΑΥΤΩΝ, πὺν θὰ διακρίνωνται γιὰ τὶς λίγες ἀνάγκες τους, ΜΙΑ ΑΝΩΤΕΡΑ ΤΑΞΗ—φτωχότερη δηλαδὴ καὶ ἀπλούστερη, ἀλλὰ πὺν θὰ ΚΑΤΕΧΟΥΝ ΤΗΝ ΕΞΟΥΣΙΑ».

Στὴν τελευταία φράση, μόνο τὰ κεφαλαῖα εἶναι δικά μου· φτάνει πὺν προχώρησε κι ἔβγαλε τὸ συμπέρασμα. Κι αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὸ βιβλίον του «Ἡ βούληση γιὰ τὴν ἀπόκτηση δύναμης», τὸ ἀριστούργημά του, ἡ τελευταία του λέξη. Τιμάει τοὺς ἐργάτες σὰν τὸν ἑαυτὸ του· ἀπ' αὐτοὺς ζητᾶει τόσα, ὅσα καὶ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τοῦ πνεύματος : ἐκούσιο ἀσκητισμό. «Ὅλοι μας εἴμαστε ἐργάτες», ὁμολογεῖ μὲ ὑπερηφάνεια.

Κι εἶχε περισσότερο δίκιο νὰ ὑπερηφανεύεται, ἀπ' ὅ,τι νόμιζε· γιὰ νὰ ὑπόσχεται τὴ δύναμη σὲ μιὰ νέα κάστα κατὰ τὸ

πρότυπο τῶν προχτεσινῶν φτωχῶν καὶ ἀπλοϊκῶν Πρώσων ἀξιωματικῶν, δὲν ἦταν μικρὸ πρᾶγμα πρὸ πενήντα ἐτῶν. Κι ἔπρεπε νὰ περάσουν ἄλλα τριάντα γιὰ ν' ἀρχίσῃ νὰ πραγματοποιηθῆται.

Ἡ προϋπόθεσις τῶν μεγάλων τούτων λόγων εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ἀφέλεια, στὴν ὁποία καταλήγει ὁ ἄνθρωπος ὕστερα ἀπὸ περιπλοκὰς πού συνήντησε. Πρέπει νὰ τὶς ἔχει ὑποστῆ γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἐπὶ τέλους τὴν ἀφέλεια τῆς μεγαλοφυΐας.

Ὁ Νίτσε ἀνοιξε ἀπειρους ὀρίζοντες νέους καὶ νέες ἀπόψεις. Ὑπῆρξε μεγαλοφυΐα, γεμᾶτος ἀντιφάσεις, ἀλλὰ πάντοτε φιλαλήθης. Ἡ κάθε του διαίσθησις στὸ τέλος βρίσκει τὸ συμπλήρωμά της στὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο—ἐξαίρεσις κάνουν τοῦτες: οἱ σκέψεις του περὶ τῶν ἐργατῶν, ἀνεβαίνουν κατὰ διαλείμματα στὸ ὑψηλότερον ἐπίπεδο, ἀλλὰ σταθερά, ἐν τάξει.

Στὴν ἀρχὴ παρουσιάζει τὸ «ἐργατικὸ ζήτημα» στὶς ἀνώτερες τάξεις, πού οἱ ἴδιες συνετέλεσαν, ὥστε νὰ γεννηθῆ, ὡς διαστροφή τῶν ἐνστίκτων τους. Μποροῦσαν νὰ εἶχαν κάμει τοὺς ἐργάτες «Κινέζους», πρᾶγμα πού θὰ ἦταν «τὸ σωστό». Πολὺ ἀργά, εἶναι πολὺ ἀργά. Ἡ τάξις πού ἐγίνε «ζήτημα», καὶ πού ἐπὶ πλέον τῆς ἔδωσαν στρατιωτικὴ ἐκπαίδευσις, ἡ τάξις αὐτὴ θὰ ἀποσπᾶ μὲ κεῖνα πού τῆς παραχώρησαν ἤδη, ὅλο καὶ περισσότερα δικαιώματα.

Ὁ ἐπόμενος σταθμὸς τοῦ Νίτσε εἶναι ἡ ἀνυπομονησία, ἡ ἀγανάκτησις ἐν ὀνόματι τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἐργατικῆς τάξης. «Ἡ ἀνοικονόμητη τάξις εἶναι οἱ ἐργάτες πού ἔπρεπε νὰ μεταναστεύσουν καὶ νὰ πλανῶνται, ὡς πού νὰ γίνουν ἀφεντικὰ σὲ κάποιο μέρος. Ἡ Εὐρώπη πρέπει νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὸ ἕνα τέταρτο τῶν κατοίκων της». Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ θὰ μποροῦσε νὰ εἶχε γίνῃ αὐτό. Μιὰ πού ὅμως αὐτὸ δὲν ἐγίνε καὶ «ἡ ἀνοικονόμητη τάξις» δὲ θὰ δοκίμαζε νὰ ἐπιβληθῆ «κάπου ἄλλου», παρὰ ἐδῶ, ὁ Νίτσε ἦταν ἐκεῖνος, πού ὄχι μόνο τοὺς παραχωροῦσε τὴν ὅλη δύναμη, παρὰ τοὺς τὴν ἀνάθεσε ὡς καθῆκον. Ἦταν ὁ πρῶτος μὴ σοσιαλιστής, πού τὸ ἔκαμε. Ὁμοίως ἦταν ὁ μόνος ἔξω τῆς ἐκκλησίας, πού εἶδε τὸν Χριστιανισμὸ στὸν πραγματικὸ του τὸν προορισμὸ καὶ τὸ μεγαλεῖο.

Ἐπειδὴ καὶ ὁ ἴδιος εἶχε μεγαλειώδη αἰσθήματα τὸ μεγαλεῖο ὅμως, εἴτε τὸ δικό του, εἴτε ἄλλου, ἐπιβάλλει ἀπλότητα. Δὲν μποροῦμε νὰ εἴμαστε μεγαλειώδεις ἀπλῶς μὲ τὴ δύναμη τῆς

θέλησης, ἂν καὶ ὁ Νίτσε πίστευε, ὅτι εἶναι δυνατόν. Πειθαρχία καὶ «ἄπ' τὸ ἄλλο μέρος» ἐξόντωση—αὐτὸ εἶναι τὸ σφάλμα μιᾶς ἄνωτέρας διανοίας πρὸς τὸν ἑαυτὸ της καὶ πρὸς τὸ εἶδος της. Τὸ μεγαλεῖο καταφαίνεται στὴν αὐστηρὴ μετριοφροσύνη, μὲ τὴν ὁποῖα βοηθεῖ τοὺς ἄλλους νὰ προοδεύσουν, ἔστω κι ἂν αὐτὸ ὑπερέχη κι ἀκριβῶς γι' αὐτὸ τὸ λόγο. Ν' ἀναγνωρίζη καὶ νὰ ἐκθέτῃ ἅπλως ἀλήθειες· νὰ ὑπόσχεται καὶ νὰ δίνη στους ἀνθρώπους κάποια εὐχαρίστηση: πέρα ἀπ' αὐτὰ καὶ ὁ πιὸ μεγάλος ἀνθρώπος τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ κάνῃ, παρὰ τὸ πολὺ—πολὺ ὑπομονή. Στὸ κάτω—κάτω δίνει ἐντολὴ «στὴν ἀνώτερη του τάξη»: χάριν τῆς δυνάμεως ἔσο φτωχός· νὰ μένης ἅπλως καὶ φτωχός.

Αὐτὰ εἶναι τὰ τελευταῖα λόγια καὶ τὸ τέλος τῆς τραγωδίας τούτου τοῦ φιλοσόφου, τραγωδίας θλιβερῆς, μὰ καὶ ὡραίας. Πάλαισε νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ ἓναν κόσμον παρακμῆς, τὴν ὁποῖα ἦταν πάρα πολὺ ἄρρωστος — ὁ ἴδιος νόμιζε πὼς ἦταν πολὺ ὑγιής — νὰ τὴν ἀνεχτῇ. Γιατὶ ἀγάπησε καὶ μίσησε τὸ Wagner; Ὁ Wagner εἶχε ὄπλα ν' ἀντισταθῇ στὴν ΠΑΡΑΚΜΗ, πρόσθεσε μάλιστα στὸ μέγα ἔργον του τὰ θέληγτρα τῆς παρακμῆς. Ὁ Νίτσε ὅμως ταλαντευόταν ἀνάμεσα σὲ δύο ἄκρα, ἀνάμεσα στὴν ἐπιστήμη καὶ τὸν Χριστιανισμό, ἀνάμεσα στὸ σκεπτικισμό, τὴν πίστη καὶ τὴ δεισιδαιμονία, ἀνάμεσα στὴν ἄρνηση καὶ τὴν κατάφαση, ἀνάμεσα στὴ μεγάλη καλλιτεχνικὴ δημιουργία, τὴν πνευματικὴ ὑπερηφάνεια καὶ τὴν ἀξίωση πού εἶχε ν' ἀποχτήσῃ

ἀπέραντη φήμη· κι ἐπάνω ἀπ' ὅλα τ'ἄλλα τὸν Νίτσε
τὸν ἐβασάνιζε ἡ ἀγωνιώδης, ἡ μακαρία
γοητεία τῆς Αἰωνιότητος.

ΑΙΩΝΙΟΣ

ΕΙΝΑΙ γνωστό, ὅτι ὁ ἄρρωστος ἐπιδοκιμάζει καὶ ἀγαπᾷ τὴν μοῖρα του, τόσο μάλιστα, ὥστε νὰ θέλῃ νὰ μὴν τελειώσῃ ποτέ. Ὁ Νίτσε ἤθελε νὰ εἶναι ἀθάνατος καὶ μάλιστα χωρὶς μεταβολή, μὲ ὅλους τοὺς φυσικοὺς πόνους, μὲ τὰ πνευματικά του ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα πάντα τὰ ἐξουσίαζε, μὲ τὴ μοναξιά του, μὲ τὸ μῖσος πού συσσωρευόταν μέσα του, τὶς σκιᾶς φίλων πού ποτὲ δὲν ἦλθαν, μὲ γυναῖκες, πού ποτὲ δὲν μπορούσαν νὰ δώσουν τὴ θερμὴ τῆς αὐταπάτης στὸν παγωμένο αὐτὸν ἀνθρώπο. Ἦταν